

Sicole

Motyince

Li motyince, c' est l' coxhe (brantche) del linwince (linwistike) ki studeye les rapoirts inte les mots ki n' sont nén les cis del croejhete (grammaire).

A costé d' çoula, gn a eto li fonetike (studiaedje des sons), li fonolodjeye (studiaedje des bokets d' mots k' ont on sinse), li morfolodjeye (studiaedje di l' etcherpintaedje des mots : bodje, betchete, cawete); l' etimolodjeye (provance des mots), li literateure ou Belès Letes, li sociolinwince (rapoirts inte li lingaedje et les câzeus), et hay vos nd âroz.

Les **sinonimes** ou **Piron-pareys**, c' est des mots k' ont l' minme sinse.

sinonimes vrais (metans, e francès : lourd / pesant ; sûr / aigre, e-n almand : Samstag / Sonneabend ; e-n inglès : many / a lot of)

enute / âdjourdu / ouy ; waitî / riwaitî / loukî ; xhorbi / rixhorbi / stiede ; faw / hesse / fawea / fawnî ; fawele / hestrele ; marcote / bascolete ; pierot / soverdea / moxhon d' toet / monet ; mâjhon / manaedje ; voye / tchimin ; pazea / pî-sinte ; rade / radmint / raddimint / abeye / vite / vitmint ; finiesse / vite

sinonimes âs « nuances » : waitî / carwaitî / bâker / bignî / lûtchî / avizer / riloukî ; tchimin / roti / rotoe / tidje / schavêye / tchâssêye / levêye ; douçmint / londjinnmint / londjinniveuzmint / loyminoymint

Les **omonimes**, c' est des mots ki si scrijhèt del minme façon, mins ki n' ont nén l' minme sinse.

mâye : 1. <> frumele ; 2. di tricot ; 3. pitite manoye (spagne-mâyes)

mâle : 1. mwaijhe / metchante ; 2. blantche tere des mâlires

sô : 1. k' a boevou ; 2. viye manoye : ça n' vât nén 4 sôs

fwè : 1. croeyance ; 2. fagne (Baconfwè, Rebefwè)

Les **contrâves**, c' est des mots ki vlèt dire djusse l' evier onk di l' ôte.

seur <> doûs, soucré ; stroet <> lådje ; pitit <> grand ; fé <> disfé, ridisfé ; emantchî <> dismantchî ; moussî, intrer <> rexhe, moussî foû, sôrti ; pice-crosse, rapia <> midone, di dnêye ; mont <> vâ ; dizeu <> dizo ; dins, divins <> foû di, wôr di

Les **fâs amisses**, c' est, des mots k' ont l' air di si rshonner dins deus langues, mins ki volnut dire ene sacwè dins l' prumî lingaedje, ey ôte tchoi dins l' ôte.

fr. d'abord ≠ wa. dabôr ; wa (Lidje, Årdene) frambâjhe ≠ fr. framboise ; wa. singlé ≠ fr. cinglé

Les **emacralés mots**, c' est des mots ki volnut dire des sacwès diferinnes, dins sacwants coines d' on minme lingaedje :

braire : 1. criyî (Lidje) ; 2. tchoûler, plorer (Nameur, Tchâlerwè, Årdene)

awè sogne : 1. awè peu, si sbarer (Lidje) ; 2. bén s' ocuper di (Nameur, Tchâlerwè, Årdene)

frambâjhe : 1. caclindje (Lidje, Årdene) ; 2. ampone (Nameur, Tchâlerwè)

Conferince

Les paronimes

(Gérard Avril)

Des paronimes, c' est des mots k' ont on sinse foirt diferin mins ki si rshonnèt foirt, soeye-t i å lijhaedje, soeye-t i å schoûtaedje.

Egzimpes e tchampnwès :

- * à bos / aco / a tops
- * adjaler / avaler (dou bos) / (s')ann aller
- * atorner / atourni
- * afant / avant

- * avant / avet
- * andin / endjin
- * aradgi / aratchi
- * aro-yi / arou-yi
- * aute / vaute
- * (une) au-ye / (une) crau-ye / (une) dau-ye / (y se) gau-ye / (une) glau-ye / (une) mau-ye / (une) rau-ye / (une) sau-ye / (il est) vau-ye / (une) vau-ye
- * waite / la wèbe
- * (une) walée / wam'ler
- * wéti / wéyi

Egzimpes e rfondou walon :

- * boere / poere
- * moirt / foirt; moite / foite
- * guince / Bince
- * shofler / xhufler (ki polnut esse omofones et omonimes dins sacwants coines : choufler)
- * edurer / aduri
- * del tchene / ene tchinne / on tchinne
- * tchivea / tchivå (des tchveas / des tchvås)
- * schaye / skeye

Li Rantoele gazete : revue de textes journalistiques + 4 pages de littérature + 4 pages BD, le tout en wallon : le n° 72 est en préparation. Abonnement : 12 € au compte BE74 0682 2043 0507 (068-2204305-07) de Li Rantoele ASBL.

Eciclopedeye

Li rubåbe

Li rubåbe, c' est ene plante des cortis avou ene grande foye, k' on fwait do côrin avou si montant.

Vinaedje

Li rubåbe ridjete e moes d' mâss. Ele dimeure vete disk' às prumirès djalêyes.

Siervaedje come amagnî

On sieve li montant del foye (li cauton ou keton) po fé del compote. On sieve li montant del foye po fé del compote. I fât prinde les cis ki sont co beazet deurs, n"n s' i sont trawés. On rsaetche li fene rodje pelete.

On l' maxhe voltî às âbricots po fé do côrin.

Siervaedje dins les medicamints

On eploye les raecinêyes po fé des prodûts po les djincives, k' ont ene bele rodje couleur.

Li passêye do djoû des âmes

Li passêye do djoû des âmes (ou do djoû des moirts), c' est ene passêye (vinte al hâsse) la k' on vind des verdeures prodûtes dins les cortis des djins do viyaedje, po payî des messes po les moirts ki n' ont pupont d' famille.

À djoû d' ouy, ele si fwait co a Soûmwè ey a Annvoye.

A Annvoye, c' est li djoû des âmes, come li vout l' alaedje. L' uzance a rprins lanawaire, après awè aresté sacwants anêyes.

A Soûmwè, c' est l' dimegne ki shût l' Tossint. L' uzance deure dispu dipus d' 100 ans.

A Soûmwè, e 2013, gn a yeu 25 atchteus, k' ont dit so 117 lots metous po vinde. Li passêye a rapoirté 675 €. A Annvoye, elle rapoirta 200 € (todi e 2013).

Morâlitè : vât mî esse on moirt ou ene moite a Soûmwè k' a Annvoye.

(André Lépine, commissaire-préjheu a Soûmwè, divins « Vers l'Avenir », fén octôbe 2014).

Tchanson

Li ptit rôzî

E corti d' nosse mâjhone, i crexheut-st on rôzî, / I crexheut-st on rôzî tot plin
d' lai-m'-e-pâye, / I crexheut-st on rôzî rimpli d' tos mehins / Et k' on
n' acontéve nén.

I khiyive si pôve veye inte deus royes di pâkîs, / Inte deus royes di pakîs ki
n' florixhèt mây, / Inte deus royes di pakîs, ces fleurs di sârco / Ki n' moreut i so
l' côp !

On djoû, vla ene bele djonne feye arestêye e cotjhea, / Arestêye e cotjhea
rimpli d' fleurs floreyes, / Arestêye e cotjhea dvant l' pôve mesbrudjî, / K' on
n' aveut mây loukî.

Elle esteut pâr si frisse, ses ouys estént si beas, / Ses ouys estént si beas; por
lu, kéne merveye / Ses ouys estént si beas k' on mirâke si fjha. / Li rôzî florixha.

I n' florixha k' ene rôze ossu blanke k' on feu-d'-li, / Ossu blanke k' on feu-d'-li, /
vs ârîz dit ene nivaye, / Ossu blanke k' on feu-d'-li, ki s' drove tot doûçmint / A
l' aireur d' â matén.

Li crapåde plinne di djoye do l' vey si djonne flori, / Do l' vey si djonne flori, les
femes sont canayes, / Do l' vey si djonne flori, sor lu s' abaxha: / Li ptite rôze
l' ecinsa.

L' odeur esteut si doûce k' el bâshele el côpa, / K' el bâshele el côpa po s' fé
ene gâgâye, / K' el bâshele el côpa po l' mete â floket / Di s' bea nôû coirsulet.

Mins, l' pormoennåde fineye, li rôze aveut flouwi. / Li rôze aveut flani so les
belès câyes. / Li rôze aveut flani so les belès coyés (?) / Sins minme on louca, /
Djus d' leye, ele li tapa.

Li corti, c' est nosse tere; mi, c' est li ptit rôzî; / Mi, c' est li ptit rôzî ki n' florixh
pus mây; / Mi, c' est li ptit rôzî; mi cour, c' est s' blanke fleur; / L' amour,
c' esteut si odeur.

Henry Simon, e moes d' nôvimbe 1897.

Henri Simon a skepyî a Sprimont e 1856 et mori e 1939. I fourit on grand scrijheu et powete e walon. Å cmince, i scrijha des pîces di teyâte, come "Cour d' agnon" (Cour d' ognon). Et ratourner e walon (eyet e vers) le Tartuffe da Molière, dîzo l' tite "Djannesse". Ses pus rlomés powinmes ont stî : «Li moirt di l' âbe» (Li mwért di l' âbe) e 1909 eyet «Li pan do Bon Diu» (Li pan dè Bon Diu) e 1914. Les deus arimeas ont stî ratournés e francès pa Jean Haust. On pout eto citer "Li rvindje di l' âbe" eyet "Li ptit rôzî". Di s' mestî, il esteut ârtisse pondeu.